

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ И НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ

Десислава Найденова

Кирило-Методиевски научен център – БАН

Резюме. Статията разглежда някои основни моменти, свързани с възприемането на Паисиевата история като белег на национална идентичност и символ на различни идеологически концепции спрямо нуждите на времето от Освобождението (1878 г.) до днес. През разглеждания период, в зависимост от господстващите в обществото идеологии, на преден план се извличат едни или други поуки от „Историята“, интерпретират се спорните въпроси, свързани с рожденото място и гроба на нейния автор, правят се оценки на неговата личност и дело.

Keywords: Paisiy, Istoria slavyanobulgarska, national identity, mythology, national unity

„История славянобългарска“ е толкова тясно свързана с идеята за формирането и легитимирането на българската идентичност, че почти във всяко изследване е отделено място на тази тема. Дори най-новата книга на Василис Марагос се казва „Паисий Хилендарски и Софроний Врачански. От православната идея към изграждане на българската идентичност“ (Марагос, 2012). За Паисий вече отдавна има и изработен и усвоен фонд от приповдигната лек-сика и фразеология, който сам по себе си е интересен за изследване. От автор на едно-единствено съчинение той се „разраства“ в народен учител, идеолог, трибун, вожд (Трендафилов, 2006), което не е никак чудно, защото идентичността се нуждае от митология, която да я легитимира както пред другите, така и на първо място, в съзнанието на нейните членове. Една подобна митология по дефиниция обединява няколко елемента: славното минало, героя, врага и повествованията за тях (Аретов, 1999). Така в зависимост от нуждите на времето и господстващите в обществото идеологии на преден план се извличат едни или други поуки от „Историята“, разглеждат се спорните въпроси, свързани с рожденото място и гроба на нейния автор, правят се оценки на неговата личност и дело. За едни Паисий е пръв народен будител и обединител на българската нация, а според други, като американския професор Джеймс Кларк, „Паисий надмина своя образец. Докато Орбини е родоначалник на един романтичен панславизъм, Паисий е върл български шовинист“ (цит. по Ангелов, 1960). Многобройните оценки

за значението на „История славянобългарска“ и нейния автор е невъзможно да бъдат обобщени в една статия. Целта на настоящия текст е да припомни някои основни моменти, свързани с възприемането на Паисиевата история като белег на национална идентичност и символ на различни идеологеми спрямо нуждите на времето от Освобождението (1878 г.) до днес¹⁾.

1. За разлика от текста на „Историята“, личността на Паисий бива забелязана много по-късно. Дълго време неговото съчинение се предава от ръка на ръка, без името му да се споменава, и минава почти един век, докато българските книжовници го открият – около средата на XIX век, отначало като едно необичайно явление, а по-късно като израз на конфликта с Цариградската патриаршия. За въвеждането на Паисий в научната литература и за набелязването на задачите, стоящи пред българската историческа наука във връзка с неговото дело всепризната е заслугата на Марин Дринов (Ангелов, 1985). Неговите изследвания остават толкова тясно свързани с признанието на значението на Паисиевата „История“ като еманация на българския дух, че след 1933 г. за известно време на 27 септември – деня, определен за честване на Паисий, тържествата се извършват пред паметника на учения в Борисовата градина. Дринов задава и модела на разглеждане на „Историята“ като извор на патриотично въодушевление, посочила пътя към народностно обособяване, поставила началото на цяла поредица народни будители. Изследванията на Дринов вдъхновяват според собствените му признания и Иван Вазов да напише през 1882 г. ода със заглавие „Паисий“²⁾. Именно това произведение на Вазов ще създаде рамката, в която до 1944 г. ще се чете „Историята“ и делото на Паисий. Части от одата се преплитат с научните аргументи, поставят се в предговорите към подготвяните издания на „История славянобългарска“ (Хранова, 2011). Показателни за силното въздействие и значение на Вазовото произведение са събитията, разказани от Александър Теодоров-Балан по повод отбелязването на 1000-годишнината от смъртта на св. Методий през 1885 г. Част от празненството е и организирането на „книжовно утро“ в Народното събрание, с което уреждане е натоварена класическата мъжка гимназия, чийто директор тогава е Димитър Агура. На Балан е поставена задачата да избере произведение за декламацията. Той препоръчва одата „Паисий“ на Иван Вазов. „Спомням си с тъга какво зло произлезе от моето българско увлечение в идейната и словесна красота на тая поемка!“, отбелязва Балан, разказвайки за последвалите събития (Теодоров-Балан, 1988: 93). На утрото присъства князът със своята свита и цялото дипломатско тяло. На другия ден Агура е повикан в двореца на обяснение. От Паисиевите думи, че гърци са хитри, вероломни, „горко вам безумни, овци заблудени, със гръцка отрова що сте напоени, дето се срамите от вашия брат и търсите пища в гръцкия разврат“, се е почувствал обиден дипломатическият агент на Гърция и поискал удовлетворение. Въпреки протестите на Балан, изложени на страниците на в. „Мир“, Агура набързо е уволнен (Теодоров-Балан, 1988: 93 – 94).

Величието на Паисиевия подвиг, така вдъхновено възпято от поета, постепенно довежда до истинско преклонение към Хилендарския монах и до появата на хиляди славословни статии (Трайков, Дуйчев, 1962), които не толкова имат научен характер, колкото отразяват голямата любов и почит към извършеното от него и призовават към следване на свещения завет на първобудителя да се пазят народността, езикът и честта на родината. Големият брой на тези съчинения, повечето от които често издават и недостатъчна компетентност, провокират Александър Теодоров-Балан (1942) да напише специална статия, в която предупреждава да се спре този порой от писания. В белетристична форма ученият заявява, че сам Паисий не може да одобри прекалените и неверни възвеличавания на своето дело. Героят в разказа на Балан пътува до Рая, за да разговаря с Паисий по разни въпроси, обсъждани в тогавашната преса: какво е донесъл и научил от Йован Раич, мислел ли е за някакви последици от своето дело, как гледа на това, „Историята“ му да бъде преведена на съвременен език. Угодни за Паисий се оказат само честванията в училищата и най-силно негодно поклаща глава, когато става дума за превода. Тогава ужасен „опулва очи, навежда глава и заплаква“.

2. В периода 1878 – 1944 г., когато присъединяването на останалите извън пределите на България населени с българи земи в Македония, Тракия и Добруджа се превръща в лелеян идеал и основна цел на българската политика, фигурата на Паисий и неговата „История“ придобиват особено силна символна стойност като обосноваващи неделимостта на българската народност. Казаното от Паисий не просто се предава, а му се вменият разни смисли и се извличат поуки, правят се нови внушения. Превръщането на Хилендарския монах в образ-идеологема не е никак изненадващо. С основните идеи, заложили в неговото съчинение, за „простия български“ език като неотделима част от идентичността на българите³⁾, която те трябва да развиват, той се вписва чудесно в българската политическа пропаганда⁴⁾. В това отношение символното звучене на неговия образ се припокрива с това на Кирил и Методий⁵⁾. Неслучайно до 1933 г. честванията, посветени на Паисий Хилендарски, се отбелязват на 11 – 12 май. Такъв е случаят и с тържествата по повод 150 години от създаването на „История славянобългарска“⁶⁾. В изпратеното от Министерството на народното просвещение до началниците на всички учебни заведения окръжно № 6632 от май 1912 г. изрично се отбелязва, че подобно на Прометей Паисий „грабна свещения огън за нашето национално пробуждане. Чрез своята история той възроди и новата българска писмена реч, новата българска книжнина. Поради това образът на отец Паисий е тъй мил и свят за нас, тъй възвишен, както и онзи на първите наши просветители Кирил и Методий“ (Училищен преглед, 1912). На 11 и 12 май учебните занятия са отменени – на 11-и учениците със своите преподаватели трябва да присъстват на тържествено богослужение, а на 12-и май се провеждат беседи за Паисий и неговата „История“. По повод се организират и литературно-музикални вечеринки. Във връзка с юбилея министърът на просветата Стефан С. Бобчев разпорежда една от стипендиите по

българска история да бъде на името на Паисий Хилендарски. По-късно през 1940 г., като част от превръщането на неговото дело в народностен символ, са обявени три конкурса за прослава на Хилендарския монах – за създаване на химн, картина и пиеса (Отец Паисий, 1940), но журито така и не одобрява нито един.

2.1. Заслужава да се отбележи и фактът, че през 1929 г., когато във връзка със започналата световна икономическа криза и намаляването на себестойността на парите Българската народна банка отпечатва нова емисия, за която специално са подбирани картини, разпалващи родолюбивото чувство на българина, на гърба на банкнотата от 200 лева (най-малката банкнота) стои Паисий Хилендарски, така като го е изобразил Иван Мърквичка – уединен в своята килия, пишещ историята си (Алманах, 1999: 392).

2.2. Все в духа на символиката на обединител на българския народ Паисий Хилендарски е избран за патрон на националистическата организация Всебългарски съюз „Отец Паисий“⁷. На 20 юни 1927 г. Софийският митрополит Стефан свиква събрание на родолюбиви българи за създаване на структура за защита на българския род, която да бъде „носителка на едно дело, което трябва да обедини всички добри българи без разлика на политически убеждения и течения, без разлика на месторождение... за да можем с живо слово и живо дело у нас и вън от нас да заработим за предохранението и напредъка на българския род... за самосъзнанието на българския народ, за запазване на племенните му добродетели, за противодействие на теченията, които застрашават народното единство“ (Лазов, 1947; Колев, 2005: 215 – 219). До Втората световна война организацията се грижи за подпомагането на българите в чужбина. На страниците на нейното списание „Отец Паисий“ се появяват и различни статии, в които се разглеждат идеите на Паисиевата „История“ като оръжие в борбата за поддържане на националното самосъзнание у българите, останали извън пределите на България, специално внимание е отделено и на отношението на Паисий към Македония като изконно българска земя (Трайков, Дуйчев, 1962).

2.3. „Отец Паисий“ е едно от най-често срещаните наименования на организации на българите в различни чужди държави (Колев, 2005). Така например едно от най-дейтелните дружества в Америка, подпомагащо българската колония там, е Българо-македонското взаимоспомагателно дружество „Отец Паисий“ в Хомстед, Пенсилвания, основано през 1930 г. То поддържа богата библиотека, училище с над петдесет деца. Организира просветни беседи, вечеринки и пикници. При дружеството има и женска секция; създаден е и спортен тим (Трайков, 1993: 152). В Чикаго пък на проведен през 1939 г. в града всебългарски събор (24 септември) във връзка с целите и дейността на Всебългарския съюз „Отец Паисий“ се решава да се разшири основаването на клонове на организацията в Северна Америка (Трайков, 1993: 162).

3. Трябва да се подчертае, че в официалната държавна пропаганда във времето преди 1944 г. делото и личността на Паисий Хилендарски се подлагат на

претълкувания и подмени не само в националистичен, но и в монархистичен смисъл. Това много добре се илюстрира в едно често цитирано от изследователите изказване от 1943 г. на Борис Йоцов – тогава министър на просвещението, по Радио София на 27 септември – деня на отец Паисий: „В националния патос на Паисия Хилендарски блестят три политически идеи – за народа, за държавата и за историческата личност... Сред тия личности Паисий слага на челно място личността на царя. За него царската власт има висше проявление, тя е предопределена в историческото развитие на българския народ. Затова отечеството му може да бъде само царство, с наследствен владетел. Царският институт, църквата и духовният елит са най-главните опори на държавата. Обаче най-голяма сила ѝ дава войнството – то е необходимо в дни на спокойствие и в дни на национална борба. Така чрез историята отец Паисий осветява бъдещото развитие на българския народ...“ (Даскалов, 2002: 221 – 222).

4. Превръщането на „История славянобългарска“ в символ на националната идентичност в периода от Освобождението до 1944 г. има и още един аспект, изразяващ се в стремежа на отделни населени места да си присвоят правото да се смятат за родно и съответно лобно място на нейния автор. Много оскъдни са данните, които Паисий дава за своя произход в увода и послесловието на творбата си – че е дошъл от Самоковската епархия, за брат си Лаврентий, игумен на Хилендарския манастир, за годината на пристигане на Света гора (1745 г.) и за написването на „История славянобългарска“ (1762 г.). При липсата на писмени сведения се създават и разпространяват множество исторически предания⁸⁾ (Трайков, Дуйчев, 1962), като основният спор относно родното място на Паисий, който се води и до днес, е между с. Доспей (Самоковско), с. Кралев дол (Софийско) и гр. Банско. Показателно е, че интересът към този въпрос се засилва при определени политически събития. В периода на Балканските войни, когато възрожденският дух и ценности са впрегнати в служба на националното чувство и патриотизъм, се отпечатват множество публикации, засягащи тази тема. Тогава (през 1912 г.) се появява за пръв път и версията за гр. Банско като роден град на Паисий – именно когато той влиза в границите на българската държава. През същата година се отбелязва и 150-ата годишнина от написването на „История славянобългарска“. Стремежът към „пространствено закрепване на идеологемата Паисий“ (Димитрова, 2007) се превръща в ожесточена борба, разразила се на страниците на тогавашната преса, особено силно изразена между привържениците на доспейското и кралевдолското предание (Тодоров, 2003: 53 – 66). След публикуването на откритите от Йордан Иванов приписки в Хилендарската кондика⁹⁾ спорът за родното място на Паисий се смята почти за решен в полза на гр. Банско, която версия се застъпва и в повечето научни публикации.

5. След Втората световна война и установяването на социалистическата власт в България идеологическата натовареност на образа на Паисий Хилендарски и неговата „История славянобългарска“ рязко се променя. Те се превръщат в символ на

нова идентичност, отговаряща на концепцията за социалистическата революция: „Историята“ изразява интересите на селяните и занаятчиите, на „обикновените трудови хора“, съдържа програма, отличаваща се с боеви демократизъм, насочена срещу турския феодален гнет и българите ренегати. Тази подмяна на основните ценности в съчинението на хилендарския монах, широко застъпена в научната литература, е добре разгледана от Румен Даскалов (2002: 222 – 228). Тя не подминава и представата за Паисий Хилендарски, изразена в художествените произведения и изобразителното изкуство. В книгата си Владимир Топенчаров (1961) обръща внимание на това, че канонизираният образ на автора на „История славянобългарская“, изграден от Иван Вазов и изобразен от Иван Мърквичка в една цветна картина като „белобрад старец, свит, прегърбен, някакъв отшелник, откъснат от света, затворен в своята манастирска килия, който рови в древни писания“, е неверен. Паисий е революционер, защото има смелостта да разнася книгата си от място на място в едно мрачно време. Още повече че едно светогорско писание го описва с висок ръст, голяма здравина, с буен, немирен темперамент, енергичен мъж с дълга брада, силен, общителен, жив и подвижен (Топенчаров, 1961: 1 – 2). Паисий неизменно „участва“ в строителството на нова България. В стихотворението „Към родината“ на Георги Авгарски се казва: „Будният отец Паисий/е отново днес при нас –/той е в мощните трансмисии, в славния Хаинбоаз!“ (Недялков, 1963). През 1960 г. Варненската опера дори представя опера „Паисий Хилендарски“ по либрето на Алла Герова и музика на Найден Геров. Тя обаче не е добре приета от критиката, тъй като в нея липсвал основен мотив и централен герой. Авторите са ограничили ролята на будителя, като са преплели два теми – значението на хайдушкото движение и възрожденската роля на Паисий (Недялков, 1963).

5.1. Изключително тържествено е отбелязана 200-годишнината от написването на „История славянобългарска“ през 1962 г. (Тодоров, 2003: 99–112). По случай честването в БАН е организирана научна сесия, посветена на делото на Паисий Хилендарски. Появяват се и няколко нови изследвания като сборника от студии „Паисий Хилендарски и неговата епоха“ – издание на Института за история при БАН, монографията на Михаил Арnaudов, а книгата на Владимир Топенчаров е издадена отново в преработен и допълнен вид (Паскалева, 1963). Заснет е филм „Легенда за Паисий“ по сценарий на Надежда Драгова и Първан Стефанов, оценен от критиката като неуспешен (Алманах, 1999: 781). За разлика от филма, с много по-голяма популярност и въздействие се оказал романът на Димитър Талев „Хилендарският монах“ (1962 г.). Заслужава да се отбележи взаимодействието между този художествен текст и устните предания за ранните години от живота на Паисий, записани в Банско: докато преди 1962 г. най-често посочваното от информаторите негово светско име е Стоян, то след това то е Пенко, както и в романа. От него в разказите на банскалии е зает и сюжетът с бягството на Паисий след извършеното от него убийство – отмъщение за поруганата чест и самоубийството на сестра му. В някои наративи се появява като персонаж, отново заимстван от

Талев, и неговата сляпа приятелка (Димитрова, 2007). Честванията през 1962 г. официално и институционално препотвърждават банската теза за произхода на Паисий, което за пореден път се случва като отговор на определена идеологическа програма и опит за формиране на народностна идентичност. Те са свързани този път с промяната на държавната политика по т.нар. „македонски въпрос“⁽¹⁰⁾. Дали като отговор на това ново становище, или случайно, но през 1968 г. във в. „Братство“, излизащ на български език в гр. Пирот (след това препечатано във в. „Ниш“), се появява твърдението, че Паисий Хилендарски е завършил живота си в с. Рибарци, Босилеградско, където бил намерен гробът му и негов печат. Впоследствие се доказва, че т.нар. печат с надпис, съдържащ името на Паисий, всъщност е медна монета от времето на византийския император Юстиниан I (527 – 565) (Ангелов, 1985а). „История славянобългарска“ е толкова важна за българската културна политика, че в Първо главно управление на Държавна сигурност в продължение на повече от 13 години се подготвя операция, с която трябва да се подмени оригиналът на т.нар. Зографска чернова, пазена в Зографския манастир, с добре подготвено копие и да се донесе в България. Замисълът се осъществява през декември 1985 г.⁽¹¹⁾

5.2. И след Втората световна война продължава традицията да се наименоуват български дружества в чужбина „Отец Паисий“. Такова е учредено в Чакo, Аржентина. Началникът на полицията, като разбрал какво значи отец на испански, сам занесъл разрешителното на ръководителите на организацията и им пожелал успехи в разпространението на Божията мисъл (Петров, Николов, 1988: 89). През 1973 г. вестник „Български глас“ в Аржентина отбелязва на страниците си нуждата от дружество на българите в Буенос Айрес. Съставена е специална временна комисия с председател Иван Панталеев, която по предложение на Атанас Минчев приема името на новото дружество да бъде „Отец Паисий“ (Славяни, 1973: 33). Организацията заработва с пълни сили. В пресата се появяват съобщения, че през януари – март 1975 г. тя планира да организира няколко пикника край брега на река Рио де ла Плата. Три от тези сбирки вече са се състояли, и то при голям успех. „Тази похвална инициатива, която служи за свързка на българите от Буенос Айрес и неговите околности, се цени много – сънародниците масово посещават пикниците, на които се сервират печено агнешко, суджуци и други български ястия, умело приготвени от хората на дружеството „Отец Паисий“. Организират се също така чествания на празници, поддържат се българските обичаи и традиции (Славяни, 1975: 49). Дружеството в Стокхолм (Швеция) също се казва „Отец Паисий“. Негова основна грижа е българите да не се обезличават народностно, да запазят у себе си и децата си будно българско съзнание и ненакърнено националното си достойнство (Славяни, 1982, 4: 45 – 46). Същото име носи и младежкото дружество в Питсбърг, основано през 70-те години (Трайков, 1993: 184). По повод 1300-годишнината от основаването на българската държава е учредено българско дружество „Паисий Хилендарски“ в Хага, което започва да издава и бюлетин с

такова име (Славяни, 1982, 5: 51). При телевизионното предаване на тържествената служба в македоно-българската църква „Св. св. Кирил и Методий“ в Мелбърн (Австралия) по повод 1300-годишнината говорителят специално отбеляза покръстването на българите от княз Борис и иконата на Паисий Хилендарски – „тази светла личност, този велик българин, който със своята „История славянобългарска“ разбуди съзнанието и възвърна самочувствието на българския народ“ (Славяни, 1982: 3, 45 – 46).

6. С настъпването на демократичните промени след 1989 г. делото на Паисий отново се мобилизира в служба на националната идея. През 2000 г. българското правителство създава годишна награда на името на Паисий Хилендарски, която се дава с решение на министър-председателя и представлява най-високото държавно отличие, давано в областта на културата за стимулиране на български творци и изпълнители на произведения, свързани с българската история и традиции. В научните изследвания на преден план се изтъква значението на „История славянобългарская“ за формиране на народностното съзнание на българина (Даскалов, 2002: 232) се подновяват старите спорове за родното място на нейния автор (Манов, 1996; Ненов, 2003; Живков, 2006). Интерес представляват опитите да се вкара „темата Паисий“ в политическия дискурс на времето. Така сред основните аргументи, оборващи тезата за произхода на Хилендарския монах от гр. Банско, често се посочва едно изказване на Тодор Живков, направено на 16 декември 1966 г. на събрание на българските писатели: „Отец Паисий е македонец от Банско. Някои наши историци искат да докажат, че той е роден в Самоков. Нищо подобно. Той е от Банско и е македонец от горе додолу и от долу догоре, който не приема това, има много здраве от арменския поп“ (Живков, 2006: 53, Кръгла маса, 2007: 11, 12 – 13). Неслучайно едни от първите публикации по въпроса излизат на страниците на в. „Демокрация“, а в един чат-форум през 2005 г. е поместена публикация, в която се казва, че „Кралев дол отново подема историческия спор за родното място на Паисий Хилендарски“. Представителите на инициативния комитет настояват за преразглеждане на фактите, които стоят недоказани, но въпреки това приемани от бившата комунистическа власт“ (Димитрова, 2007). Така както Паисий бе символ на строителството на „нова социалистическа България“, сега е част от стремежа за интеграция в Европейския съюз. В изказването си при откриването на кръглата маса, посветена на въпроса за родното място на Паисий Хилендарски, тогавашният кмет инж. Антоанета Георгиева подчертава, че представата за Перник като град, „дето едни комини пушат и цапат“, вече не отговаря на съвременното развитие на града и общината. Стандартът на живот се доближава до европейския и битката, която водят перничани, градът и общината да се разиват в желаната посока, е и битка за историята на Перник. Затова „всички заедно ще воюваме за нашата чест и слава и заедно ще бъдем достатъчно убедителни да измъкнем от лапите на

Банско човека, който наистина се е родил в Пернишките земи“ (Кръгла маса 2007: 2– 3).

7. Многобройните интерпретации, на които се подлага Паисиевото дело, поддържането на различните предания за неговото родно място, създаването на нови легенди, независимо от тяхната историческа достоверност, показва, че в масовото народно съзнание Паисий продължава да играе важна роля на един от националните герои – символ на българското. Показателни в това отношение са бурните обществени реакции по повод връщането в манастира „Зограф“ на откраднатата Зографска чернова на „История славянобългарска“, която се смята за Паисиев автограф, и при откриването на самоковския препис и предоставянето му в Националния исторически музей. Когато през 1998 г. се взема решение да се удовлетвори искането на гръцките власти за връщането на черновата, това бива възприето от някои като крайно предизвикателство, а няколко седмици хиляди граждани се изреждат да видят ръкописа на Паисий, преди да бъде върнат на Света гора. По същия начин, когато през април 2003 г. при директора на Националния исторически музей Божидар Димитров се появява някакъв самоковец, представил се за потомък на Паисий и поискал 25 000 лева за предадения от него препис, с национална еуфоричност се предприема кампания, начело с президента Петър Стоянов за събиране на исканата сума¹²⁾. Символ на преклонение пред делото на Паисий Хилендарски към днешна дата са и многобройните прояви, организирани във връзка с 200-годишнината (2012 г.)¹³⁾ от написването на „История славянобългарска“ – тържествени чествания, научни форуми и кръгли маси, сред които завидно място заемат поредицата ценни изследвания на Иван Радев (Радев, 2012; Радев, 2012а; Радев, 2012б), първото фототипно издание на Втората Харитоновна преправка на „История славянобългарска“ (Кръстева, 2014), новото луксозно издание на Гладичовия препис на „История славянобългарска“ – дело на габ-ровския книжовник Влад Поппетров Гладичов от 1809 г. (Караджова, 2012), и безспорно първото критично издание на Историята, подготвено по шестте ѝ най-ранни преписа, снабдено с факсимилното издание на Зографската чернова от 1762 г. и превод на съвременен български език (Добрев, 2012).

БЕЛЕЖКИ

1. На значението на „История славянобългарска“ е посветено специално изследване (Бонева, 2012).
2. Значението на Паисиевото дело, така добре доловено от народния поет, е отбелязано и в други негови произведения. В големия си пътеписен очерк „Мусала“ Вазов (1957: 210) се спира на легендата за боя в Самоковското поле между цар Иван Шишман (1371 – 1395) и султан Баязид (1389 – 1403). Той подчертава, че тази измислица, в която народът непоколебимо вярва, е взета от „История славянобългарска“. С големия си авторитет „славният Паисий, който е родом от Самоков, в своя Царственик е обез-

смъртил тая легенда и унищожава с авторите си всичките твърдения на историците“.

3. На предаването на тези понятия и тяхната синонимна връзка в преводите на „История славянобългарска“ е посветено специално изследване (Хранова, 2011).
4. Въпросът за различните методи на пропаганда, използвани от балканските държави в териториалните им спорове, е разгледан подробно от Иван Илчев (1995).
5. В повечето вестници и списания от онова време, когато става въпрос за деня на Солунските братя, се акцентира на обединяващата функция на празника. Той е определян като празник на „целокупното българско племе“, който обединява около 7 милиона българи, пръснати в Царство България, Македония, Тракия, Добруджа, Моравско и другаде, българи, които „се спояват по своя най-важен народен белег – езика, на който ни научиха двамата братя“. Вж. напр. Училищен преглед (1937). За използването на Кирило-Методиевото дело като символ на обединението на българските земи в периода до 1944 г. вж. по-подробно Найденова (2011).
6. Библиографска справка за различните по характер публикации, създадени по повод събитието, може да се открие у Тодоров (2003: 39 – 47). Честването на 150-годишнината от създаването на „История славянобългарска“ съвпада с назриващия военен конфликт на Балканите, което дава своя отпечатък и в текстовете, посветени на тържеството. Интересна и показателна в това отношение е историята, разказана от архимандрит Иларион за това, как се е появила „История славянобългарска“. Това станало, след като на едно събиране по повод Гергьовден в манастира „Зограф“ присъстващите гърци с лукави, живи подвижни погледи, сърби отмъстителни до кръвожадност, руси с широка славянска душа и румънец един черничък и тайнствен се подиграли на тези, които организират празника (т.е. българите), че са робски народ без история (Иларион 1912: 4 – 7).
7. Дълго време в съответствие с постановките на социалистическата историография дейността на Съюза се разглежда в контекста на идеологията на фашизма. Вж. по-новите интерпретации у Николай Поппетров (1987).
8. Въпросът за създаването и разпространението до днес на различни предания за родното/лобното място на Паисий Хилендарски в контекста на тяхната символна и идеологическа натовареност е разгледан подробно от Цветелина Димитрова (2007, 2010).
9. Според данните на първата (3 юли 1798 г.), в манастира пристига дяк Марко с вест от Самоков, че там е починал хаджи Паисий йеромонах, старец от Хилендар. Във втората (от 17 януари 1765 г.) се казва, че в Хилендар дошъл проигуменът Лаврентий с поклонници от Банско и са дарили манастира с три сребърни кръста и 1153 гроша. Лаврентий дава за метох на Хилендар своята бащина къща в Банско (Иванов 1982: 208). През 1974 г. Божидар Райков и Матей Матейч попадат на приписка (в ръкопис № 525 (523) – Хилендарска манастирска кондика), която отнася годината на смъртта на

Паисий Хилендарски в 1773 г., в Амбелино, днес квартал на Асеновград. С това откритие въпросът за лобното място на Хилендарския монах се смята за решен (Ангелов, 1985а).

10. В началото на 60-те години партийното ръководство приема нови решения по „македонския въпрос“, отчитащи, че в Пиринска Македония не е имало и няма „македонци“. По време на преброяването от 1965 г. се дава възможност на населението да пръв път след деветосептемврийския преврат от 1944 г. самостоятелно да запише действителната си народностна принадлежност (Ангелов 1996).
11. Нови подробности по операцията изнесе наскоро журналистът Христо Христов (2012).
12. Вж. и разказа за събитията на Христо Темелски по време на кръглата маса в Перник (2007:31).
13. Интересни наблюдения по повод организацията и подготовката на честването изказва Иван Радев: <http://litenet.bg/publish2/ivanradev/paisii-250.htm>.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алманах (1999). *България XX век. Алманах*. София: Труд.
- Ангелов, Б. Ст., Вл. Топенчаров (1960). Портретът на Паисий. (Рецензия). *Език и литература*, 15, 1960, № 4, 479 – 482.
- Ангелов, Б. Ст. (1985). Зараждане и развитие на интереса към „История славянобългарская“ през Възраждането (с. 72 – 82). В: Ангелов, Б. Ст. *Паисий Хилендарски*. София: Наука и изкуство.
- Ангелов, Б. Ст. (1985а). В коя година е починал Паисий Хилендарски (с. 33–48). В: Ангелов, Б. Ст. *Паисий Хилендарски*. София: Наука и изкуство.
- Ангелов, Б. (1985б). Паисий Хилендарски – основоположник на българската историография (с. 24–32). В: Ангелов, Б. Ст. *Паисий Хилендарски*. София: Наука и изкуство.
- Ангелов, В. (1996). Политиката на БКП по македонския въпрос (юли 1948 – 1956). *Исторически преглед*, 52, бр. 5, 83 – 107.
- Аретов, Н. (1999). Изгорените книги или митът за похитената идентичност (с. 41 – 58). В: Биолчев, Б., В. Стефанов, Б. Златанов (ред.). *Език. Литература. Идентичност*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Бонева, В. (2012). Паисий Хилендарски и неговият исторически текст във възрожденската публичност. <http://litenet.bg/publish8/vboneva/paisij.htm>
- Вазов, Ив. (1957). *Събрани съчинения в 20 т.* Т. 11. София: Български писател.
- Валтоломеев, Аврамов, Георгиев (1987). Вартоломеев, О., Р. Аврамов,

- Б. Георгиев. *Българите в Аржентина*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Даскалов, Р. (2002). *Как се мисли Българското възраждане*. София: ЛИК.
- Димитрова, Ц. (2007). Преданията за родното място на Паисий Хилендарски в локалната и националната памет. *Български фолклор*, кн. 2, 97 – 122.
- Димитрова, Ц. (2010). За гробовете на Паисий Хилендарски и Патриарх Евтимий (Сакрална география и селищни исторически наративи). *Български фолклор*, кн. 2, 101 – 111.
- Добрев, И. (2012). Паисий Хилендарски. История славянобългарска. Критическо издание с превод и коментар. Добрев, И. (Научен ред.). Текста подготвиха за печат Д. Пеев, М. Димитрова, П. Петков. Превод на съвременен български език Д. Пеев. Коментар Ал. Николов, Д. Пеев. Света гора Атон. Славянобългарска зографска обител: ДЕМАКС.
- Живков, Ц. (2006). *За родното място на Отец Паисий. Досней, Банско или Кралев дол*. София: Пропеплер.
- Иванов, Й. (1982). *Избрани произведения*. Т. 1. Съст. и ред. Б. Ст. Ангелов. София: Наука и изкуство.
- Иларион (1912). Архимандрит Иларион. *Отец Паисий Хилендарски. По повод 150-годишния юбилей от написване на историята му 1762 – 1912*. Сливен.
- Илчев, И. (1995). *Родината ми – права или не! Външнополитическа пропаганда на балканските страни (1821 – 1923)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Караджова, Д. (2012). *История славянобългарска. Гладичов препис*. Изследване и текст Д. Караджова и др. Съст. и ред. Д. Караджова. София: Бонид-инс.
- Колев, Й. (2005). *Българите извън България 1878 – 1945 г.* София: Тангра ТанНакРа.
- Кръгла маса (2007). *За родното място на отец Паисий. Кръгла маса, проведена на 15 март 2007 г. в двореца на културата – Перник*. Стенограма.
- Лазов, Д. (1947). *Екзарх Стефан I. Живот, апостолство и творчество*. София: печатница „Художник“.
- Манов, Г. (1996). *Загадъчният калугер. Отново за отец Паисий. Родно място, гроб, светско име. Журналистическо проучване: 1985 – 1995 г.* Самоков, Пирдоп: Слово-прес.
- Марагос, В. (2012). *Паисий Хилендарски и Софроний Врачански. От православната идеология към изграждане на българската идентичност*. София: Университетско издателство „Климент Охридски“.
- Найденова, Д. (2011). Кирило-Методиевото дело и българският нацио-

- нален идеал (1878 – 1944) (сс. 266 – 267). В: *Кирило-методиевското културно наследство и националната идентичност* (= Кирило-Методиевски студии. Т. 20). София: Кирило-Методиевски научен център.
- Недялков, Хр. (1963). Паисий Хилендарски в нашата художествена литература. *Известия на Народната библиотека „Васил Коларов“ и библиотеката на софийския държавен университет. Т. II (VIII)*, 467 – 488.
- Ненов, И. (2003). *Истината за родното място на Паисий Хилендарски*. София: SPS Print.
- Отец Паисий (1940). Прослава на отца Паисия. *Отец Паисий, 13, № I*, 47 – 48.
- Паскалева, В. (1963). Нови книги за живота и делото на Паисий Хилендарски. *Известия на Народната библиотека „Васил Коларов“ и библиотеката на софийския държавен университет. Т. II (VIII)*, 461 – 466.
- Петров, Д., Ц. Николов (1988). *Българи в Южна Америка*. София: Партиздат.
- Поппетров, Н. (1987). Организациите „Отец Паисий“ и „Българска орда“ през Втората световна война. *Исторически преглед, год. XLI-II, кн. 9*, 32 – 50.
- Славяни (1973). Свързани с родното. Из печата на българите в чужбина. *Славяни, 29, бр. 7*.
- Славяни (1975). Из живота на българите в Аржентина. *Славяни, 31, септември*.
- Славяни (1982, 3) Вести от Мелбърн. *Славяни, 38, бр. 3*.
- Славяни (1982, 4). На Север при южните хора. *Славяни, 38, бр. 4*.
- Славяни (1982, 5). Нашето дружество. *Славяни, 38, бр. 5*.
- Теодоров-Балан (1942). Теодоров-Балан, А. Паисий клати глава. *Литературен глас, X, бр. 562* от 23. 09. 1942, с. 1.
- Теодоров-Балан, А. (1988). *Книга за мене си*. София: Университетско издателство, КО, Издателство на Отечествения фронт.
- Теодоров-Балан, А. (1942). Паисий клати глава. *Литературен глас, X, бр. 562* от 23. 09. 1942, с. 1.
- Теодоров-Балан, А. (1988). *Книга за мене си*. София: Университетско издателство, КО, Издателство на Отечествения фронт.
- Тодоров, И. (2003). *Паисий Хилендарски. Анотирана библиография*. София: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.
- Трайков, В. (1993). *История на българската емиграция в Северна Америка. От началото и през средата на XIX в. до 80-те години на XX век*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Трайков, Ф., Т. Митев (1995). *Документи за Македония на българска-*

- та емиграция в САЩ, Канада и Австралия. Т. 1. (1900 – 1945). София: Македонски научен институт.
- Топенчаров, В. (1961). *Портретът на Паисий*. София: „Народна младеж“. Издателство на ЦК на ДКМС.
- Трайков, В., И. Дуйчев (1962). Паисий Хилендарски. Литературни извори за епохата, живота и дейността му (с. 605 – 640). В: Димитър Косев (ред.). *Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762 – 1962). Сборник от изследвания по случай 200-годишнината от „История славянобългарска“*. София: Издателство на БАН.
- Трендафилов, В. (2006). Паисий – не конструктор, а конструкт на Възраждането. В: *За рамките на литературата. Варна: Liter Net*. http://litenet.bg/publish8/vtrendafilov/za_ramkite/paisij.htm
- Училищен преглед (1912). *Училищен преглед*, 17, 1912, № 5, 216 – 217.
- Училищен преглед (1937). *Училищен преглед*, 36, 1937, № 5 – 6, 650 – 651.
- Хранова, А. (2011). Новото възраждане пренаписа старото Възраждане: „История славянобългарска“ (с. 317 – 347). В: Хранова. А. *Историография и литература. За социалното конструиране на исторически понятия и Големи разкази в българската култура XIX – XX век. Т. II. Животът на три понятия в българската култура: Възраждане. Средновековие. Робство*. София: Просвета.
- Христов, Х. (2012). *Операция „Маратон“*. София: Сиела.

ISTORIA SLAVYANOBULGARSKA AND THE BULGARIAN NATIONAL IDENTITY

Abstract. The article traces whether and how the Paisius of Hilandar's *Istoria Slavyanobulgarska* became a symbol of Bulgarian national unity and identity and was used in political propaganda from 1878 till present times. Particular attention is paid to different interpretations of the *Istoria Slavyanobulgarska*, the question of birth place and grave of its author as well to its importance for the Bulgarian diaspora.

✉ **Dr. Desislava Naydenova Assist. Prof.**
Cyrillo-Methodian research centre
13, Moskovska Str.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: dtnaydenova@abv.bg